

Movium Fakta # 3 2020

INVASIVA FRÄMMANDE ARTER

– EKOLOGENS PERSPEKTIV

Budskap från myndigheter och debatten i media kring det som av bland annat ekologer benämns som invasiva främmande arter har knappast undgått någon under senare år. Nils Carlsson vid Länsstyrelsen Skåne som är expert på IAS (invasive alien species) gör ett försök att reda ut begreppen.

Nils Carlsson

Vad är problemet med främmande invasiva arter?

För att inse problematiken med främmande, invasiva arter är det viktigt att först och främst förstå det ekologiska problemet.

Artbildning sker i isolation där anpassningar till lokala förhållanden, genom ett konstant pågående naturligt urval, till slut gör att populationen skiljer sig så mycket från ursprungspopulationen att en ny art har uppkommit. En viss spridningspotential finns inbyggd i alla arter, men då handlar det inte om spridning över biogeografiska barriärer som världshav och stora bergskedjor.

När världsbefolkningen ökar, när vi reser mer och världshandeln blomstrar, så flyttas mängder av arter från alla organismgrupper både medvetet som handelsvaror och omedvetet som fripassagerare över jordklotet. Man kan säga att jordklotet ”krymper” och många arter med unika och lokala anpassningar slås ut av framgångsrika generalister. Mer av samma sak, överallt.

Att en art är främmande för den nya miljön utgör i sig inget problem, många av våra viktigaste jordbruksgrödor är främmande för Sverige.

Problemet uppkommer när arter är både främmande och invasiva, det vill säga sprider sig snabbt av egen kraft. De bildar då ofta stora populationer eller täta bestånd och detta sker alltid på bekostnad av något som fanns där

tidigare. Idag är man överens inom ekologin om att främmande invasiva arter är ett av de största hoten mot biologisk mångfald. Dessutom hotar invasiva främmande arter ofta jord- och skogsbruk, kulturella värden och människors och djurs hälsa.

Ett tankeväckande exempel på vilka konsekvenser en invasiv främmande art kan få för ett samhälle är invasionen av nordamerikanska bisamrättor i Nederländerna.

Bisam importerades för uppfödning i pälsfarmar i början av 1900-talet men kom ut i naturen och blev invasiva. Bisamrättor är väldigt duktiga på att gräva gångar och underminerar därför vallarna som håller odlingsfälten separerade och havsvattnet borta. Tillåts de härja fritt riskerar havet att återta de 25 procent av landytan i Nederländerna som är belägen under havsnivån. För att undvika detta arbetar 400 statligt anställda jägare heltid med att försöka utrota bisamrättan, år efter år.

Stora kostnader

Detta medför självklart mycket stora årliga kostnader, men det finns inget alternativ.

När främmande invasiva arter som bisam, ”mördarsnigel” eller jätteloka har fått tillräckligt stor spridning är det omöjligt att bli av med dem.

Blomsterlupin, *Lupinus polyphyllus*, är invasiv och förändrar markkemin genom att fixera kväve från luften.
Foto: Fredrik Jergmo.

Vi kan då bara bedriva kostsamma och återkommande bekämpningar för att tillfälligt minska problemen de orsakar. Ett problem att ta på största allvar med andra ord.

När man går igenom vilka främmande arter som har etablerats i Sverige och vilka som dessutom har blivit invasiva så är det väldigt tydligt att de allra flesta är växter och att dessa har förts in genom trädgårdshandeln. De flesta invasiva främmande arter vi brottas med idag är helt enkelt trädgårdsrymlingar.

En sak som är slående är att många av dessa växtarter har funnits i landet sedan 1800-talet utan att upplevas som problematiska förrän de senaste decennierna.

Global uppvärmning

Förklaringen till detta är enkel – vi är i en period av global uppvärmning. I redan varma länder öppnar ytterligare värme oftast inte upp för invasioner av nya arter, men i ett tempererat land som Sverige kan många växter som har stått och huttrat i ett skyddat söderläge plötsligt börja ta för sig av landskapet.

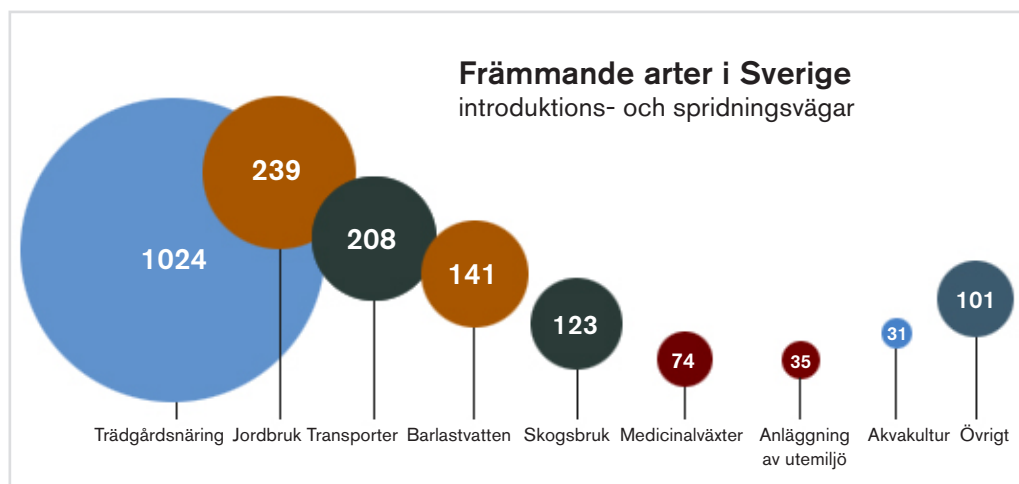
Andra arter som stod snällt där de planterades börjar plötsligt frösprida sig och går då, från att vara ett trevligt inslag i trädgården eller i stadsmiljön, till något som måste bekämpas både i trädgården och i det omgivande landskapet. Detta är anledningen till att Artdatabanken i sin riskklassificering varnar för en del av våra vanligaste trädgårdsväxter såsom syren, påsklilja, scilla, äkta kaprifol, snöbär och lammöron. Många blir

upprörda över detta, men i Skåne börjar de alla bli mycket vanliga inslag i naturen.

Verkar harmlöst

Lite trädgårdsväxter i naturen kan ju verka ganska harmlöst eller upplevas som ett färgglatt inslag. Men det som är bekymmersamt är när växterna bildar stora, heltäckande bestånd och tar över. De tränger då undan de växter som är inhemska – det vill säga den naturligt förekommande floran i naturen – och vi får färre arter totalt. Det uppstår biologisk enfald istället för biologisk mångfald. Det finns inget minne i ekosystemet och plötsligt står vi med något vi inte vill ha, medan det vi ”alltid har haft” är borta. Blomsterlupinen är ett bra exempel på just detta.

Slätterängar var vanliga i många landskap innan jordbruket rationaliserades. Förlusten av slätterängar har påverkat många inhemska arter negativt, men ett ganska stort antal av dessa inhemska blomster finns kvar i våra vägrenar. Den slättas och utgör en smal men sammanhängande miljö där spridning av inhemska växter fortfarande kan fortgå. Tyvärr kan man idag följa lupinerna från Skåne till fjällvärlden längs vägrenarna på sommaren. Det som växte där har ersatts av en nordamerikansk art som förändrar markkemin genom att fixera kväve och gödsla jorden. Växter som trivs på magra jordar får svårt att komma tillbaka, även om man lyckas tar bort lupinerna. Att invasiva främmande arter såsom lupiner, jättelokor, vresros och kanadensiskt gullris tränger undan inhemska arter genom

Antal kända observationer per införselväg. Källa: NOBANIS, org 2017.

konkurrens om plats, ljus och näring är nog uppenbart för de flesta. Det som är mindre känt är kanske att många av de invasiva växtarterna får sekundära effekter på andra arter och det invaderade ekosystemet.

En sådan art är jättebalsamin, som tränger undan inhemska växter i fuktiga områden, men som också – genom rikliga gåvor av nektar – minskar intresset hos våra pollinerare att pollinera inhemska, nektarfattiga blommor. En annan art är den gula skunkkallan som sprider sig rikligt längs bäckar och vattendrag i Götaland. Tack vare sitt snabba växtsätt och sina enorma blad stoppar denna halvkvatiska växt upp vattenflödet och det sedimenteras mängder av sediment runt växterna. Det gör att vattnet, som tidigare rann porlande i en smal, djup fåra, nu tvingas ut i ett brett, grunt område, fullt med näring – perfekt för just skunkkallan.

Är ekosystemingenjörer

Flera invasiva främmande arter kan förändra själva livsmiljön så att den över tid gynnar dem själva allt mer; de är så kallade ekosystemingenjörer. Dessa förändrar naturligtvis hela livsmiljön även för andra arter. Öringen, till exempel, trivs

i den porlande bäcken men inte i det dyga träsk som skunkkallan skapar. Andra främmande växtarter skapar en annan typ av problem. Parkslide sticker här ut i mängden av invasiva arter. Starkväxande och med ett mycket kraftfullt rotsystem, som ibland skadar sämre husgrunder och rörledningar i marken, har den blivit en "löpsedelsväxt" framförallt i Storbritannien. Här sprids en blandning av fakta och skräck både i press och i sociala medier. Den bekämpas för flera miljarder om året i Storbritannien och det har gått så långt att man kan nekas att teckna försäkring på huset om man har parkslide på tomten.

Börjar bli omfattande

Även i södra Sverige börjar problemen med parkslide att bli omfattande. Den har spridit sig från många trädgårdar, och i samband med masshantering vid bekämpning eller exploatering sprids rotdelar till nya områden. I vägrenen längs med våra större vägar finns mängder med parkslidebestånd. Många av dessa kommer från mindre lyckade bekämpningsförsök där rötter har transporterats i öppna gallergrindssläp mot återvinningscentralerna, och därmed fått spridning. Parksliden är redan en stor och kostsam

Gudaträd, *Ailanthus altissima*, är sedan 2019 ett förbjudet träd inom EU. Foto: Parvin Mazandarani.

utmaning för Trafikverket, men även kommuner, som planerar ny bebyggelse på områden med stora bestånd av parkslide, kommer att få problem med att hantera denna mycket svärbekämpade växt.

Utmaningarna är många i en trädgård och än större när man ska göra stadsmiljöer grönare. I det senare fallet gäller det att hitta örtartade växter, buskar och träd som tål torka och föroreningar, och som går att sköta någorlunda enkelt men som samtidigt berikar det offentliga rummet.

Det som planteras ska fungera och skapa mervärde både över den aktuella växtsäsongen i någon form av succession, men även över en längre tidsperiod. Växter är ju också i sig bärare av många ekosystemtjänster. Vi måste dessutom ännu mer än tidigare fundera över invasiviteten på det vi planterar nu när klimatet blir varmare.

Ett exempel på dessa svårigheter är guda-träd, *Ailanthus altissima*, som klarar torra och förorenade växtplatser, och som just därför har planterats med framgång i flera av våra sydligaste län. Tyvärr har de visat sig vara kraftfullt invasiva i stora delar av Europa och de orsakar stora skador så långt norrut som Berlin där rötterna förstör hårdgjorda ytor, rör och vattenledningar samt husgrunder. Nu är gudaträd förbjudna i hela EU och fastighetsägaren är skyldig att ta bort dessa vackra träd för stora pengar. Länsstyrelsen i Skåne var först ut i landet med att begära in en invente-

ring av, och en utrotningsplan för, gudaträd från skånska kommuner, församlingar och lärosäten. Detta väckte en del negativa reaktioner först men flera kommuner hörde av sig efter inventeringen och var tacksamma över att detta hade uppmärksamats i tid. Under inventeringarna hittades nämligen på flera platser fröspridda plantor av gudaträd, något som man inte hade sett tidigare.

Stora utmaningar

Det finns flera stora utmaningar med att använda inhemska buskar och trädslag i våra stadsmiljöer. Det som planteras ska klara förhållandena i en stad – djup skugga, stekande sol och kompakta jordar. De drabbas dessutom ibland av sjukdomar och dör, vilket gör att det blir både dyrt och begränsande i en del fall.

Då känns det säkrare att plantera härdiga, främmande arter. Ett stort bekymmer med detta är dock att det ofta är de främmande växtarterna som har fört in sjukdomarna till de inhemska arterna från början. Askskottsjukan, almsjukan och flera andra trädssjukdomar är i sig själva invasiva främmande arter införda av människan, förmodligen via främmande växter. En ny djur- eller växtart kommer sällan ensam. Den har ibland med sig både sjukdomar och parasiter. Införda sjukdomar slår ofta väldigt hårt i nya miljöer eftersom genetiska förutsättningar för

Parkslide, *Reynoutria japonica* (syn. *Fallopia japonica*), sprider sig snabbt genom felaktig bekämpning och hantering. Foto: Nils Carlsson.

motståndskraft mot nya sjukdomar i värsta fall saknas helt och då kan vi förlora ett trädslag som vi sedan länge vant oss vid att uppleva i naturen. Detta blir lätt en ond cirkel där nya införda sjukdomar gör det ännu svårare att använda växtmaterial som är bättre anpassat till rådande växtförhållanden. Här gäller det att hitta en balans.

Ska vi fortsätta att bara plantera det vi kallar inhemska träd och lokala provenienser i framtiden?

Nej, det tycker inte ens jag som ekolog, även om jag gärna skulle se mer av den varan. Vi behöver däremot bli mycket mer medvetna om problematiken, vidta de försiktighetsåtgärder vi kan, och ha klimateffekterna med oss i all planering av växtlighet.

Kostar mycket pengar

Det ökande problemet med invasiva främmande arter kostar mycket pengar för samhället och skadar den biologiska mångfalden. Därför antogs en EU-förordning 2015 som tvingar alla medlemsländer att börja hantera problemet, se naturvardsverket.se, EU-förordning 1143/2014.

2019 kom en svensk förordning som bland annat fastställer ansvarsfördelningen i arbetet och fastighetsägarens ansvar, se riksdagen.se, förordning 2018:1939.

Straffbestämmelser kring invasiva främmande arter införlivades också i miljöbalken. Till förordningen kom en lista på arter som är förbjudna i hela EU.

Antalet växtarter på listan växer sakta men är i dagsläget 36 stycken, se naturvardsverket.se, EU-förordning 1143/2014.

Listan inte komplett

För den som är växtkunnig räcker det med en snabb titt på listan med förbjudna växter för att se att många av de växter som vi har störst problem att hantera i naturen i Sverige saknas – varken vresros, lupin eller parkslide är till exempel med på listan. Det beror dels på att det är ett ganska klumpigt verktyg att använda för att förutspå vilka arter som kan bli problematiska i ett Europa med helt olika klimatzoner och förutsättningar. Och det är en segdragen politisk process att få alla EU-länder att bli överens om vilka arter som ska listas.

Vi som planterar växter måste givetvis följa lagstiftningen och utesluta det som är förbjudet men för att få bukt med problematiken måste vi gå mycket längre än så. Ett utmärkt verktyg är artdatabankens riskklassificering, se artdatabanken.se. Arter som får höga poäng för invasionspotential och ekologisk effekt i denna listan bör man absolut undvika.

Strandkotula, *Cotula coronopifolia*, längs de skånska strandängarna. Foto: Nils Carlsson.

Vägledning på nätet

När jag som expert på invasiva främmande arter får in en rapport om en ny, främmande växtart i naturen i Skåne söker jag på det latinska namnet + invasive.

I de fall då det är uppenbart att arten ställer till stor skada och bekämpas för mycket pengar i andra delar av Europa, försöker vi att utrota växten direkt innan den sprider sig.

Jag har under många år föreläst för landskapsarkitekter, trädgårdsmästare och andra som professionellt planerar grönytor. Det är väldigt tydligt att frågan om invasiva främmande arter tas på långt större allvar idag än för 15 år sedan. Medvetenheten ökar i samhället, inte minst bland dem som arbetar med växter yrkesmässigt. Trots detta ser man ibland kommuner som plan-

terar till exempel robinia, *Robinia pseudoacacia*. Där hade en enkel sökning visat att det inte är särskilt lämpligt.

Växter i stadsmiljö är oerhört viktiga för vårt välmående och de ger oss en rad ekosystemtjänster. Vi behöver mer av detta, inte mindre! Dock måste vi bli mer eftertänksamma så att vi inte orsakar nya och kostsamma invasioner som skadar biologisk mångfald och som blir oerhört svåra att bekämpa.

Här finns massor av möjligheter i form av kloka val av exoter, att ibland använda sterila sorter eller inhemska arter och inte minst genom att man håller ett öga på det som har planterats så att det går att sätta in tidiga åtgärder om de börjar bete sig invasivt.

Vem ansvarar för vad?

Länsstyrelsen

Utrotning och hantering

Enligt den svenska förordningen ansvarar länsstyrelsen för att samordna utrotningsåtgärder mot alla EU-listade arter förutom de som redan har klassats som arter som har stor spridning i landet. I dag (2020) är detta endast jätteloka och jättebalsamin bland växterna.

Utrotningsåtgärderna för de EU-listade arter som inte har stor spridning ska syfta till att fullständigt och permanent avlägsna hela populationen av den invasiva främmande arten. De EU-listade arter som har stor spridning ska hanteras i hanteringsprogram som syftar till att motverka ytterligare spridning.

Tillsyn

Länsstyrelsen är ansvarig tillsynsmyndighet för invasiva främmande arter. Det innebär att Länsstyrelsen genom tillsyn ska kontrollera att förbudet i EU-förordningen efterlevs, till exempel att EU-listade invasiva främmande arter inte avsiktligt hålls, förs upp, transporteras, släpps ut på marknaden eller släpps ut i naturen. Länsstyrelsen ska också utöva tillsyn över att EU-listade invasiva främmande arter inte med fastighetsägarens eller fastighetsinnehavarens kännedom tillåts växa eller odlas i till exempel trädgårdar, skogar, på odlingsmark eller i mer orörd natur.

Länsstyrelsen ska också utföra tillsyn av verksamhetsutövare som berörs av reglerna kring invasiva främmande arter. Det kan till exempel handla om aktörer i trädgårdsbranschen.

Kommunen

Skötsel av allmänna grönytor

Kommunerna har en viktig roll i arbetet med att förhindra och bekämpa invasiva främmande arter. Kommunen är ansvarig för många parker och andra allmänna ytor och kan i den rollen förhindra att arter som är eller riskerar att bli invasiva inte planteras där.

Ägande och förvaltning av fastigheter

Kommunen är också ofta fastighetsägare och är i den rollen ansvarig för att bekämpa invasiva främmande växter som finns på den kommunala marken. Detta följer av förbudet i EU-förordningen mot att avsiktligt tillåta invasiva främmande arter att reproducera sig, växa eller odlas. Har kommunen kännedom om att en invasiv främmande art på EU-förteckningen växer på den kommunala marken är kommunen alltså skyldig att bekämpa arten. Samma skyldighet gäller för den som genom till exempel en nyttjanderätt förfogar över en fastighet. Skulle kommunen vara förvaltare, exempelvis av privatägd mark i ett kommunalt reservat, har kommunen alltså en skyldighet att bekämpa de EU-listade invasiva främmande växtarter inom reservatet som kommunen har kännedom om.

Avfallshantering

Kommunen är också ansvarig för avfallshanteringen och har en mycket viktig roll i att se till att avfallet från invasiva främmande växter hanteras på ett sådant sätt att det förstörs och inte i sig blir en spridningskälla. Naturvårdsverket håller på att ta fram en vägledning för hantering av växtavfall från invasiva främmande arter, sök vidare på naturvardsverket.se.

Längs de halländska vattendragen finns rikligt med gul skunkkalla, *Lysichiton americanus*. Foto: Nils Carlsson.

Detta Movium Fakta är skrivet av:

Nils Carlsson ekolog och har en bakgrund som forskare kring invasiva främmande arter. Han har arbetat i tre år som expert på IAS (invasive alien species) för Naturvårdsverket. Idag är Nils Carlsson ansvarig för IAS-frågor på Länsstyrelsen Skåne.

Omslagsbild: Nils Carlsson bland skunkkallor utanför Höör i Skåne. Foto: Cajza Eriksson.

